

Nisâ Sûresinin 101. Âyeti Bağlamında Yolculuk ve Seferî Namazı ile İlgili Bir Değerlendirme *

An Evaluation of Travel and Seferî Prayer in the Context of Verse 101 of Surah al-Nisâ

İsmail Karagöz

Prof. Dr., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı.

Assist. Prof., Düzce University Faculty of Theology Department of Tafsir

Düzce / Türkiye

ismailkaragoz1954@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-3105-3554>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliř Tarihi: 15.01.2025

Accepted / Kabul Tarihi: 29.06.2025

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2025

DOI: 10.33420/marife.1621059

Cite as / Atıf: Karagöz, İsmail. "Nisâ Sûresinin 101. Âyeti Bağlamında Yolculuk ve Seferî Namazı ile İlgili Bir Değerlendirme". *Marife* 25/1 (2025) 1-22. <https://doi.org/10.33420/marife.1621059>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilmez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

Nisâ Sûresi'nin 101. Âyeti Bağlamında Yolculuk ve Seferî Namazı ile İlgili Bir Değerlendirme

Özet

Yüce Allah, insanlara yaratılış gayeleri olan kulluk görevlerinde rehberlik etmesi için peygamberler göndermiş ve kitaplar indirmiştir. Son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.), son kitap Kur'an-ı Kerim'dir. Hz. Peygamber'in Kur'an ile ilgili temel iki görevi vardır. Biri Kur'an'ı tebliğ etmek, diğeri açıklamaktır. Çünkü Kur'an'ın bazı âyetleri mufassal iken bazı âyetleri mücmeldir. Mücmel âyetlerden biri Nisâ sûresinin 101. âyetidir. Âyetle müminlerin sefere çıktıklarında, düşmanların fitnesinden korktukları zaman namazları kısaltmalarında bir günah olmadığı bildirilmektedir. Ancak âyetle kısaltmanın nasıl olacağı, namazın rekâtlarında mı, kılınışında mı yapılacağı, düşman korkusu olmadığı zaman kısaltmanın yapıp yapılmayacağı, ibadet, ticaret ve gezi amaçlı yapılan yolculuklarda kısaltma yapıp yapılmayacağı beyan edilmemiştir. Bu konularda açıklamayı Hz. Peygamber (s.a.s.) yapmış ve beş vakit namazın rekât sayılarını, ilk ve son vakitlerini ve kılınış biçimini açıkladığı gibi seferilikte hangi namazlarda kısaltmanın nasıl yapılacağını, ne kadar mesafeye gidilip, burada ne kadar kalındığı zaman seferi olunacağını beyan etmiştir. Ancak fakih ve müfessirler, âyetin mücmel olması ve konu ile ilgili hadislerin farklı bilgiler içermesi sebebiyle seferî olmada esas alınacak olan kriter, sefer mesafesi, gidilen yerde kalış süresi, yolculuk, korku ve savaş hallerinde dört rekâtlı farz namazların kaç rekât kılınacağı, kısaltmanın zorunlu veya ihtiyari olup olmadığı konularında ihtilaf etmişlerdir. Hadisleri dikkate alan cumhur, yolcu sayılabilmek için belirli bir mesafeye gitmeyi ve orada belli bir süre kalmayı şart koşturmuştur. Sefer mesafesi için Hanefî müctehitler, "zamanı"; cumhur, "mesafeyi" esas almıştır. Hanefîlere göre bir insanın yolcu sayılabilmesi için mutedil beldelerde yılın en kısa günlerinde "üç günlük" bir mesafeye yaya yürüyüşüyle gitmesi ve orada 15 günden az bir süre kalmaya niyet etmesi gerekir. "Mesafe" kriterini esas alan Cumhur, sefer mesafesi olarak Mekke-Cidde, Mekke-Taif ve Mekke-Uşfan arasındaki mesafeyi zikretmişlerdir. Mekke-Cidde arası 79 km, Mekke-Taif arası 88 km ve Mekke-Uşfan arası 90 km'dir. Günümüzde Mekke, Cidde ve Taif şehirlerinin büyüdüğü göz önüne alınırsa sefer mesafesinin azamî 90 km olduğu anlaşılır. Sefer mesafesi olarak hadislerde zikredilen berîd, fersah ve mil üzerinden yapılan hesaplamada sefer mesafesi olarak 88.704 km tespit edilmiştir. Son devir Hanefî âlimleri de bir insanın bir günde yaya yürüyüşüyle 30 km, üç günde 90 km gidebileceğini kabul etmişler ve sefer mesafesi olarak 90 km'yi benimsemişlerdir. Hanefîlere göre, sefer mesafesindeki bir yere 15 günden az bir süre kalmak içir giden bir insanın misafir sayılmasına karşılık cumhur, giriş ve çıkış günleri hariç 3 gün kalan kimse misafir sayılacağı görüşündedir.

Seferilikte dört rekâtlı namazları kısaltmanın, farz veya sünnet, azimet veya ruhsat, zorunlu veya ihtiyari oluşunda ihtilaf edilmiştir. Bazı müctehitlere göre yolculukta dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kılmak azimet ve farzdır. Bu görüşte olanlara göre dört rekâtlı farz namazlar, dört rekât kılınamaz. Cumhura göre yolculukta dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kılmak sünnet ve ruhsattır. Bu görüş sahiplerine göre mümin, muhayyerdir, iki rekât veya dört rekât olarak namazlarını kılabilir.

Makalemizde seferîlik ve seferî namazıyla ilgili İslâm âlimlerinin görüşleri ve esas aldıkları deliller analiz edilmiştir. Yaptığımız çalışma sonunda bir müminin, herhangi bir amaçla, sürekli ikamet ettiği yerden 90 km uzaklıkta bir yere gittiği ve burada 15 günden az kaldığı zaman misafir sayılacağı ve dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılmasının daha isabetli olacağı kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Seferîlik, Mesafe, Zaman, Namaz Kısaltma.

An Evaluation of Journey and Seferi Prayer in the Context of the Verse 101 of Surah al-Nisâ

Summary

Almighty Allah sent prophets and sent down books to guide people in their duties of servitude, which is the purpose of their creation. The last prophet is Muhammad (pbuh) and the last book is the Holy Quran. The Prophet has two main duties regarding the Quran. One is to convey the Quran, the other is to explain it. This is because some verses of the Quran are detailed, while others are concise. One of the summary verses is verse 101 of Surah Al-Nisa. The verse states that there is no sin in shortening prayers when believers go on a journey and fear the fitnah (trial) of the enemy. However, the verse does not specify how the shortening should be done whether it should be done in the number of rakats or in the manner of performing the prayer, whether it should be done when there is no fear of the

enemy, or whether it should be done during journeys made for worship, trade, or travel. The Prophet (pbuh) provided clarification on these matters, explaining the number of rakats for the five daily prayers, their first and last times and the manner of their performance. He also specified how shortening should be done in which prayers during travel, the distance that must be traveled and the duration of stay required to qualify as travel. However, jurists and exegetes have differed on the criteria to be considered for travel, the travel distance, the duration of stay at the destination, the circumstances of travel, fear, and war, as well as the number of rakats to be performed for four-rakat obligatory prayers and whether shortening is mandatory or optional, due to the brevity of the verse and the differing information contained in the hadiths related to the subject. The majority, taking the hadiths into consideration, have stipulated that in order to be considered a traveler, one must travel a certain distance and stay there for a certain period of time. For the distance of travel, the Hanafi jurists have taken "time" as the basis, while the majority have taken "distance" as the basis. According to the Hanafi school, for a person to be considered a traveler, they must walk a distance of "three days" on foot in moderate climates during the shortest days of the year and intend to stay there for less than 15 days. The majority, who base their opinion on the "distance" criterion, mention the distances between Mecca and Jeddah, Mecca and Taif, and Mecca and Usfan as travel distances. The distance between Mecca and Jeddah is 79 km, between Mecca and Taif is 88 km, and between Mecca and Usfan is 90 km. Considering the growth of the cities of Mecca, Jeddah, and Taif today, it is understood that the maximum travel distance is 90 km. Calculations based on the terms "berid," "fersah," and "mil" mentioned in the hadiths for travel distance have determined the travel distance to be 88,704 km. Later Hanafi scholars also accepted that a person could walk 30 km in a day and 90 km in three days, and adopted 90 km as the travel distance. According to the Hanafis, a person who stays in a place within the travel distance for less than 15 days is considered a guest, while the majority opinion holds that a person who stays for three days, excluding the days of arrival and departure, is considered a guest.

There is disagreement regarding whether shortening four-rakat prayers during travel is obligatory or recommended, mandatory or optional or a matter of choice. According to some jurists, performing four-rakat obligatory prayers as two rakats during travel is mandatory and obligatory. According to this view, four-rakat obligatory prayers cannot be performed as four rakats. According to the majority, performing four-rakat obligatory prayers as two rakats while traveling is sunnah and ruhsat. According to those who hold this view, a believer has the option to perform their prayers as two rakats or four rakats.

In our article, we analyzed the views of Islamic scholars on traveling and traveling prayers and the evidence they relied on. As a result of our study, it has been concluded that a believer who travels 90 km away from their permanent residence for any purpose and stays there for less than 15 days is considered a traveler, and it is more appropriate for them to perform four-rakat prayers as two rakats.

Keywords: Tafsir, Travel, Distance, Time, Prayer Abbreviation.

Giriş

Yüce Allah, yeryüzünün halifeleri yaptığı insanları¹ kendisine ibadet etmeleri için yaratmıştır.² Bu görevini yerine getirmelerinde rehber olmaları için insanlardan peygamberler seçmiş ve onlara kitaplar vermiştir.³ Son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s),⁴ son kitap da Kur'an-ı Kerim'dir.⁵ Kur'an, hayatın her alanında rehberdir.⁶ Hz. Peygamber'in Kur'an'ı "tebliğ etme",⁷ "açıklama"⁸ ve "öğretme"⁹

¹ el-Fâtır 3/39.

² ez-Zâriyât 51/56.

³ el-Hadîd 57/25.

⁴ el-Ahzâb 33/40.

⁵ el-Bakara 20185.

⁶ en-Nahl 16/89.

⁷ en-Nahl 16/44.

görevi vardır. Çünkü Kur'an'ın bir kısım âyetleri muhkem ve mufassal iken bir kısım âyetleri mücmel ve müphemdir. Hz. Peygamber (s.a.s.), mücmel ve müphem olan âyetleri açıklamıştır. Mesela namazların rekât sayılarını, ilk ve son vakitlerini, yolcu ve mukim iken namazların nasıl kılınacağını beyan etmiştir. Mücmel ve müphem olan ve Hz. Peygamber'in beyanına ihtiyacı olan âyetlerden birisi Nisâ sûresinin 101. âyetidir:

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا

“Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman inkâr edenlerin sizi fitneye düşürmesinden korkarsanız, namazı kısaltmanızda size hiçbir günah yoktur. Ey müminler! Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanlarınızdır.”

Bu âyetle geçen *“وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ”* *“Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman”* cümlesi, *“savaşa çıktığınız zaman”* anlamında mı veya *“herhangi bir yolculuğa çıktığınız zaman”* anlamında mıdır? *“النَّامَازُ كِيسَالْتْمَانِيزْدَا”* *“namazı kısaltmanızda”* ifadesinde sözü edilen kısaltma, namazın rekât sayısında mı veya kılınısında mı olacak? Kısaltma, zorunlu mu ihtiyarî midir? *“إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا”* *“inkâr edenlerin sizi fitneye düşürmesinden korkarsanız”* cümlesinde geçen *“fitne korkusu”* namazı kısaltmanın şartı mıdır? Âyetin hükmü savaş sürecinde ve fitne korkusu ile mi sınırlıdır? Hangi amaçla yolculuk yapılırsa, yolculuk yapılacak mesafe ve gidilen yerde ne kadar kalınırsa namazda kısaltma yapılır? Bunların hiçbiri âyetle açık değildir. Bu itibarla âyetin anlamında ihtilaf edilmiştir.¹⁰

Seferîlik konusunda üç makale¹¹ ve iki kitap yayınlanmıştır.¹² Bizim çalışmamız münhasıran âyetin anlamı, namazla ilgili yolculuk hükümleri ve bu konudaki İslâm âlimlerinin görüşleriyle ilgilidir.

1. Kavramsal Çerçeve

Çok anlamlı bir kelime olan *“darb”* (ضَرَبَ), sözlükte örnek vermek, bir şeye katılmak, yüz çevirmek, karıştırmak; *“alâ”* (عَلَى) edatı ile kullanıldığı zaman vurmak, dövmek, yazmak ve bir şeyi yaptırmak; *“an”* (عَنْ) edatı ile kullanıldığı zaman terk etmek ve bırakmak; *“fî”* (فِي) edatı ile kullanıldığı zaman yolculuğa çıkmak, gezmek,

→

⁸ en-Nahl 16/44.

⁹ Âl-i İmrân 3/164.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 5/350-363; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2005), 3/338-342.

¹¹ Bedri Aslan, “Seferîlik Tespiti Hususunda İmam Ebû Hanife ve İmam Şafî'nin Görüşlerinin Sonraki Dönemlere Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Artuklu Akademi | Journal of Artuklu Academia*, 3/2 (2016), 81-105; Halil İbrahim Acar, “Seferîlikte Mesafe ve Zaman Kriteri İle İlgili Değerlendirmeler”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12/20 (2017), 37-52; Suat Erdem, “İslâm Hukûkunda Seferîliğin Ölçütü”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 18 (2011), 111-128.

¹² İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Seferîlik ve Hükümleri* (Ankara: Kitap Neşriyat, 2005); Tartışmalı ilmi toplantı bildirilerinden oluşan *“Seferîlik ve Hükümleri”* adlı kitap. Yayına hazırlayanlar; İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Yayınları, 1997).

dolaşmak, “ilâ” (إلى) edatı ile kullanıldığı zaman çalmak anlamlarına gelir.¹³ Kelime Kur’an’da örnek vermek,¹⁴ bir şeye vurmak,¹⁵ savaşa katılmak,¹⁶ gezmek, dolaşmak,¹⁷ engel koymak,¹⁸ örtmek,¹⁹ terk etmek,²⁰ bir şey söylemek,²¹ konumuz olan âyetle²² yolculuk yapmak anlamında kullanılmıştır.²³

Kasr (قصر) sözlükte kısa olmak, kısaltmak ve azaltmak, ulaşamamak, hapsetmek anlamına gelir.²⁴ Kelime konumuz olan âyetle “kısaltmak”²⁵ anlamındadır.

يَفْتِنُ Fiilinin mastarı olan “f-t-n” (الفتنة) sözlükte denemek, birini azdırmak, dininden dönmesi için birine baskı yapmak, bir şeyden hoşlanmak; azgınlık, sapkınlık, azap, fikir ayrılığı, siyasî ve sosyal karışıklıklar, inkâr, günah, sıkıntı, azap, mal ve evlat anlamlarına gelir.²⁶ Bu kelime Kur’an-ı Kerîm’de şîrk,²⁷ inkâr,²⁸ imtihan,²⁹ azap, işkence,³⁰ ateşte yakmak,³¹ cana kıymak,³² şaşırtmak,³³ dalalet,³⁴ bela, afet, “musibet,³⁵ mazeret,³⁶ deli,³⁷ günah, isyan³⁸ ve zulüm³⁹ anlamlarında kullanılmıştır. Konumuz olan âyetle kâfirlerin müminlerin namaz kılmalarına engel olmaları veya namaz kılariken saldırıp şiddet uygulamaları veya onları öldürmeleri veya esir almaları anlamındadır.⁴⁰

¹³ Ebû'l-Hüseyn Ahmed ibn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-lüga*. thk. Abdüsselam Muhammed Hârun (Beyrut: İttihâdül-Kitâbi'l-Arab, 2002), 3/397; Zeynüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdülkâdir er-Râzî, *Muhtârü's-sihâh* (Beyrut: Dâru'l-Besâir, 1987), 183; Ebû'l-Fadl, Muhammed b. Mükerrrem ibn Manzûr, *Lesânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, 1414), 1/543.

¹⁴ el-Bakara 2/26.

¹⁵ el-Bakara 2/60, 61, 73; en-Nisâ 4/34.

¹⁶ Âl-i İmrân 3/156; en-Nisâ 4/94.

¹⁷ el-Bakara 2/273.

¹⁸ el-Kehf 18/11.

¹⁹ en-Nur 24/31.

²⁰ ez-Zuhruf 43/5.

²¹ ez-Zuhruf 43/58.

²² Âl-i İmrân 3/156; en-Nisâ 4/94.

²³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, 1/522.

²⁴ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-lüga*, 5/96; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 5/95.

²⁵ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidü't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1407), 1/558.

²⁶ Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 234; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, 13/318.

²⁷ el-Bakara 2/191.

²⁸ Âl-i İmrân 3/7.

²⁹ el-Ankebût 29/3.

³⁰ el-Ankebût 29/10.

³¹ ez-Zâriyât 51/13-14.

³² en-Nisâ 4/101.

³³ el-Mâide 5/49.

³⁴ el-Mâide 5/41.

³⁵ en-Nûr 24/63.

³⁶ el-En'âm, 6/23.

³⁷ el-Kalem 68/1-2.

³⁸ et-Tevbe 9/49.

³⁹ el-Mümtehine 60/5.

⁴⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an tefsîri âyi'l-Kuran* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 7/40.

2. Seferîlik

Sözlükte, “bir mesafeyi kat etmek” anlamına gelen⁴¹ “sefer” kelimesi ıstılah-
ta “belirli bir mesafeye gitmek ve orada belirli bir süre kalmak üzere yola çıkmak”
anlamına gelir.⁴² Seferiliğin meşruiyeti kitap, sünnet ve icma ile sabittir.⁴³
Kur’an’da “sefer” anlamında “darb fi’l-ard”,⁴⁴ “seyâhat”⁴⁵ ve “seyr”⁴⁶ kelimeleri kul-
lanılmıştır. Konumuz olan âyette *إِذَا صَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ* “*Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız*
zaman” cümlesi mutlak olarak zikredilmiş, yolculuğun çeşidi beyan edilmemiştir.⁴⁷
Bu sebeple âyetle sözü edilen “yolculuk” iki şekilde anlaşılmıştır.⁴⁸

2.1. Cümle, “Herhangi Bir Yolculuğa Çıktığınız Zaman” Anlamındadır.⁴⁹

Hiz. Ali (ö. 40/661) konu ile ilgili olarak şöyle demiştir: “Bir kısım tüccar,
Resûlullah’a sordular ve dediler ki: Ey Allah’ın Resûlü! Biz seyahate çıkıyoruz, na-
mazları nasıl kılacağız? Allah “*Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman inkâr edenle-
rin sizi fitneye düşürmesinden korkarsanız, namazı kısaltmanızda size hiçbir günah*
yoktur.” âyetini indirdi.⁵⁰ Hiz. Ömer (ö. 23/644), hac için Medine’den Mekke’ye git-
tiği zaman, Mekke halkına dört rekâtlı namazları iki rekât kıldırması, sonra “Ey
Mekke halkı! Namazı tamamlayın. Biz seferî bir cemaatiz” demiştir.⁵¹ Sahâbî İmran
b. Husayn (ö. 52/672), “Resûlullah (s.a.s) Mekke’de dört rekâtlı namazı iki rekât
kıldırdı, sonra selam verdi ve “Ey Mekke halkı! Namazı tamamlayın, biz seferî bir
cemaatiz” dedi, demiştir.⁵²

Bu rivayetlere göre bir kimse ister savaş veya ibadet ister iş, gezi veya eği-
tim için yolculuk yapsın yolcu sayılır.

2.2. Cümle “Savaş İçin Yolculuk Yaptığınız Zaman” Anlamındadır.⁵³

Hiz. Âişe (ö. 68/678) yolculuk namazı ile ilgili, *أَتَمُّوا صَلَاتَكُمْ* “Namazını tam kılın”
demiş, kendisine “Resûlullah (s.a.s.) yolcu iken namazları iki rekât kılıyor” denil-
miş, Hiz. Âişe “Resûlullah (s.a.s.) savaş ve düşmandan korku halinde idi, siz şimdi

⁴¹ Levis Me’lûf, *el-Müncid fi’l-lüğa* (Beyrut: y.y., 1986), 337.

⁴² Seyyid Şerif Cürçânî, *Kitâbü’t-ta’rîfât*, (b.y., y.y., ts), II9.

⁴³ Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî et-Tahâvî, *Şerh’u meânî’l-âsâr* (Beyrut, Dâru’l-
Kütübî’l-İlmiyye, 1979), 1/416.

⁴⁴ en/Nisâ 4/101; el-Mâide 5/106; el-Müzzemmil 73/20.

⁴⁵ et-Tevbe 9/112.

⁴⁶ Mesela bk. Âl-i İmrân 3/137; el-En’âm 6/11; en-Nahl 16/36...

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü ehli’s-sünne*, 3/337.

⁴⁸ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb (et-Tefsîru’l-kebîr)*
(Beyrut: Dâru’t-türâsî’l-arabiyyi, 1420), 11/199-200.

⁴⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 7/404.

⁵⁰ *عَنْ عَلِيٍّ قَالَ سَأَلَ قَوْمٌ مِنَ التَّجَارِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا نَصْرُبُ فِي الْأَرْضِ فَكَيْفَ نَصَلِّي؟* فَانْزَلَ اللَّهُ: وَإِذَا صَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
عَنْ عَلِيٍّ قَالَ سَأَلَ قَوْمٌ مِنَ التَّجَارِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا نَصْرُبُ فِي الْأَرْضِ فَكَيْفَ نَصَلِّي؟ فَانْزَلَ اللَّهُ: وَإِذَا صَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ

⁵¹ *أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَانَ إِذَا قَدِمَ مَكَّةَ صَلَّى بِهِنَّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يَقُولُ: يَا أَهْلَ مَكَّةَ أَتُجَرُّوا صَلَاتَكُمْ فَإِنَّا قَوْمٌ سَفَرٌ*
Malik b. Enes, *el-Muvatta’* (Beyrut: Müessesetü Zâyid b. Sultan, 2004), 2/206 (No:504).

⁵² *عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِمَكَّةَ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ وَقَالَ يَا أَهْلَ مَكَّةَ أَتُجَرُّوا صَلَاتَكُمْ فَإِنَّا قَوْمٌ سَفَرٌ*
Ebû Süleyman b. Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned* (Mısır: Dâru Hicr, 1999), 2/178 (No: 879).

⁵³ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’an*, 5/360.

korkuyor musunuz” cevabını vermiştir.⁵⁴

Âyeti bağlamında değerlendirdiğimiz zaman sözü edilen yolculuğun “savaş için yapılan yolculuk” olduğu anlaşılmaktadır. Sûrenin “*Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman*” diye başlayan 94. âyetindeki yolculuk, savaş için yapılan yolculuktur. Konumuz olan âyette “*inkâr edenlerin sizi fitneye düşürmesinden korkarsanız*” denilmektedir. 102. âyet de savaş halinde cemaatle namazın nasıl kılınacağı beyan edilmektedir. Bununla birlikte konumuz olan âyet, ibadet, ticaret ve benzeri amaçla yapılan yolculukta namazın kısaltılmasına da bir işaret vardır. Hz. Peygamber’in uygulaması ve beyanları bu istikamete olmuştur.

3. Seferîlikte Namaz

“*Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman namazı kısaltmanızda size hiçbir günah yoktur*” cümlesi, yolculukta namazların kısaltılabileceğini beyan etmektedir. Ancak hangi namazlarda kısaltma yapılacak, kısaltma namazların rekât sayısında mı, kılınış biçiminde mi yapılacak? açık değildir. الصَّلَاةِ “*Namazlardan kısaltmanız*” cümlesinde geçen “min” (مِنْ) edatı ba’ziyyedir. Buna göre cümle, “*yolculuğa çıktığınız zaman namazınızdan biraz kısaltabilirsiniz*” anlamındadır. “Biraz kısaltma” namazın rekâtında mı veya kıyam, kıraat, rükû ve secdesinde mi yapılacaktır? Kısaltma namazın rekâtında ise 2, 3 ve 4 rekât namazlarda nasıl kısaltma yapılacaktır? “Biraz kısaltma”, korku haline mi mahsustur? Yoksa güven halinde de kısaltma yapılabilir mi? Yolculukta namazı kısaltma zorunlu mu yoksa ihtiyarî/ruhsat mıdır? “Biraz kısaltma”, güven halinde söz konusu ise hangi mesafeye gidildiği ve burada ne kadar kalındığı zaman kısaltma yapılacaktır? Âyette bunların hiçbirini beyan edilmemiştir. Bütün bu hususlar İslam âlimleri arasında ihtilafa sebep olmuştur.

3.1. Kısaltma, Savaş ve Korku Halinde, Yürüyerek, Binit Üzerinde veya İma ile Kılınarak Uygulanır.⁵⁵

Mümin, namazı nasıl gücü yetiyorsa o şekilde, ayakta, oturarak veya ima ile kılar. Çünkü ayette namazı kısaltma, الْذِينَ كَفَرُوا “*inkâr edenlerin sizi fitneye düşürmesinden korkarsanız*” şartına bağlanmıştır. Dolayısıyla bu âyet, “*Ey müminler! Eğer düşman veya herhangi bir tehlikeden korkarsanız namazı yürüyerek veya binek üzerinde kılabilirsiniz*”⁵⁶ anlamındaki âyet gibidir. Hz. Aişe, Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687)⁵⁷ ve Hanefî müçtehitler⁵⁸ bu görüştedir. Cassâs (ö. 370/981), âyette namazı kısaltmak ile maksadın, kıyam, rükû ve secdeyi terk edip namazı ima

⁵⁴ أَيُّهَا صَلَاتُكُمْ فَقَالُوا إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي حَرْبٍ وَكَانَ يَخَافُ هَلْ تَخَافُونَ أَنْتُمْ فَقَالَتْ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي حَرْبٍ وَكَانَ يَخَافُ هَلْ تَخَافُونَ أَنْتُمْ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/409.

⁵⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/316.

⁵⁶ el-Bakara 2/239.

⁵⁷ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverî, *en-Nüketü ve'l-uyûn* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, ts), 1/523.

⁵⁸ Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/252-253; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/360.

ile kılmak olduğunu söylemiştir.⁵⁹

3.2. Kısaltma, Savaş ve Korku Halinde İken Dört Rekâtlı Farz Namazlar İki Rekât Kılınarak Uygulanır.⁶⁰

Sa'd b. Ebû Vakkâs (ö. 55/675) ve Dâvûd b. Ali ez-Zâhiri (ö. 270/884) bu görüştedir.⁶¹ Buna 102. âyet delalet eder.

3.3. Kısaltma, Savaş ve Korku Halinde Bir Rekât, Güven Halinde İki Rekât Kılınarak Uygulanır.⁶²

Câbir b. Abdullah (öl.78/697), Hasan el Basrî (öl.110/728) bu görüştedir.⁶³ Mücâhid b. Cebr, Abdullah b. Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah, namazı Peygamberinizin diliyle mukim iken dört, yolcu iken iki, korku halinde bir rekât farz kıldı."⁶⁴

3.4. Kısaltma, Hem Savaş ve Korku Hem Güven Halinde Dört Rekâtlı Farz Namazlar İki Rekât Kılınarak Uygulanır.

İslam âlimlerinin çoğunluğu bu görüştedir. Bu görüşte olanlar görüşlerini, aşağıdaki hadislerle ve benzerlerine⁶⁵ dayandırmışlardır.

Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), şöyle demiştir: "Mina'da Peygamber ile dört rekâtlı namazları iki rekât kıldım. Ebû Bekir ile birlikte iki rekât kıldım. Ömer ile birlikte iki rekât kıldım."⁶⁶

Hz. Peygamber'in Yemen'e vali gönderdiği sahâbî Ya'lâ b. Ümeyye (ö. 60/697) şöyle demiştir: "Ömer b. Hattâb'a, yüce Allah, '*kâfirlerin sizi fitneye düşürmesinden korkarsanız namazı kısaltmanızda size günah yoktur*' buyuruyor, hâlbuki insanlar güvene ermiştir" dedim. O, "senin hayret ettiğine ben de hayret ettim ve Resûlullah'a bu durumu sordum, "Seferde namazı biraz kısaltarak kılmak, Allah'ın size lütfettiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul ediniz buyurdu" demiştir.⁶⁷

Horasan valiliği yapan Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid (ö. ?), Abdullah b. Ömer'e, "Biz mukim kimsenin namazını ve korku namazını Kur'an'da buluyoruz, yolcu kimsenin namazını ise bulamıyoruz" diye sorması üzerine Abdullah, ona,

⁵⁹ Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/236; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, 5/361.

⁶⁰ Cassâs, *Ankâmü'l-Kur'an*, 2/236; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, 5/360.

⁶¹ Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-uyûn*, 1/523; Cassâs, *Ankâmü'l-Kur'an*, 2/237.

⁶² Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, 5/360.

⁶³ Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-uyûn*, 1/523.

⁶⁴ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982), "Salâtü'l-Misâfirin ve Kasruhâ", 5 (No:687).

⁶⁵ Mesela bk. Buhârî Muhammed b. İsmi'ül, *el-Câmi'us-sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982), "Taksîru's-Salâti", 2 (No:1084); Müslim, *el-Câmi'us-sahih*, "Salâtü'l-Misâfirin", 19 (No:619).

⁶⁶ Sahîbî me'sâlih Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982), 6/73 (No: 3593)

⁶⁷ قَالَ فُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَقَدْ أَمِنَ النَّاسُ فَقَالَ عَجِبْتُ مِمَّا عَجِبْتُ مِنْهُ فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ صَدَقَ تَصَدَّقَ اللَّهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَأَقْبَلُوا صَدَقَهُ (No: 686)

“Allah bize Muhammed’i gönderdi, biz bir şey bilmiyorduk, her şeyi o bize öğretti. Biz ancak Muhammed’in yaptığını gördüğümüz gibi yapıyoruz” cevabını vermiştir.⁶⁸

Abdullah b. Abbâs, “Peygamber (s.a.s.), Medine’den Mekke’ye gitmek üzere yola çıktı. Âlemlerin Rabbi Allah’tan başka hiçbir korkusu yoktu. Böyle iken namazları iki rekât olarak kıldı, demiştir.”⁶⁹

3.5. Kısaltma, Savaş ve Korku veya Güven Halinde İken Dört Rekâtlı Farz Namazlar İki Rekât Kılınarak Uygulanır; Ancak Bu, Farz Namazları Kısaltmak Değil, Tam Kılmaktır.

Bu görüşe şu hadisler ve benzerleri⁷⁰ delil olarak zikredilmiştir: Hz. Ömer, “Cuma namazı iki rekâttır. Ramazan Bayramı namazı iki rekâttır. Kurban bayram namazı iki rekâttır, yolcu namazı iki rekâttır. Muhammed’in diliyle bu namazlar, iki rekât olarak beyan edilmiş olup tamdır, kısaltma değildir.” demiştir.⁷¹

Süddî el Kebîr (ö. 127/745) “Seferde dört rekâtlı farz namazları iki rekât kılsan bu, namazı tam kılmaktır” demiştir.⁷²

Amr b. Dînâr (ö. 126/744): “*İnkâr edenlerin sizi fitneye düşürmesinden korkarsanız*” sözüne gelince bu, ancak yolcunun ‘kâfirlerden korktuğu zamanla’ ilgili- dir. Peygamber (s.a.s.), sonra, seferde farz namazı, iki rekât olarak kılmayı sünnet kıldı. Namazı seferde iki rekât olarak kılmak, namazı kısaltmak değil, hakkıyla tam kılmaktır.” demiştir.⁷³

H. Peygamber, namazların rekâtlarını açıkladığı gibi, seferde iken namazların nasıl kılınacağını da açıklamıştır. Hz. Peygamber’in bütün seferlerinde gerek korku halinde gerekse güven halinde dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kıldığı konusunda hiç ihtilaf edilmemiştir.⁷⁴ Dolayısıyla “seferle” ilgili hükümler, hadislere dayanılarak ortaya konulmuştur. Hadis kitaplarında konu ile ilgili hadislerde sefer mesafesi ve müddeti, seferin ruhsat veya azimet oluşu ve hangi namazların kaç rekât kılınacağı ile ilgili açık beyanlar vardır.

⁶⁸ إِنْ تَجِدُ صَلَاةَ الْخُفْرِ وَصَلَاةَ الْخَوْفِ فِي الْقُرْآنِ وَلَا تَجِدُ صَلَاةَ الشَّفْرِ فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَعَثَ إِلَيْنَا مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا نَعْلَمُ شَيْئًا فَإِنَّا نَفْعَلُ كَمَا رَأَيْنَا مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd ibn Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982) “İkâmetü’s-Salâti”, 73 (No:1066).

⁶⁹ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982), “Salât”, 391 (No: 547).

⁷⁰ Mesela bk. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-İhsân fî takrîbi sahihi İbn Hibbân* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1988), 6/447 (No: 2738).

⁷¹ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 1/271 (No:494).

⁷² Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’an*, 5/360.

⁷³ عَنْ عُمَرَ بْنِ دِينَارٍ قَالَ أَمَّا قَوْلُهُ: إِنْ جِئْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا قَالُوا إِنَّا ذَلِكْ إِذَا خَافُوا الَّذِينَ كَفَرُوا وَسَنَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ رُكْعَتَيْنِ وَلَيْسَ بِقَصْرِ وَلَكِنَّهَا وَقَاءٌ Ebû Bekr Abdürrazzâk b. Hemmâm es-Sana’ânî, *el-Musannef*, (Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1403), 2/517 (No: 4274).

⁷⁴ Hamdi Yazır, *Hak dini Kur’an dili*, (İstanbul: Eser Kitabevi, 1971), 2/1443.

4. Seferîlikte Dört Rekâtlı Namazları İki Rekât Olarak Kılmanın, Farz veya Sünnet, Azimet veya Ruhsat Olması

Konumuz olan âyetin “Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman inkâr edenlerin sizi fitneye düşürmesinden korkarsanız, namazı kısaltmanızda size hiçbir günah yoktur” cümlesinde sefer halinde namazda bir kısaltma yapmanın “ruhsat” olduğuna işaret edilirken, Abdullah b. Abbâs’ın, “Allah, namazı Peygamberinizin (s.a.s.) dili ile mukim iken dört, yolcu iken iki, korku halinde bir rekât farz kıldı.”⁷⁵ hadisinde “azimet” olduğu bildirilmektedir. Hadis kaynaklarında zikredilen rivayetlerin çoğu, Hz. Peygamber’in, sahabe ve tabiîlerin dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kıldıklarını beyan etmektedir. Bu sebeple seferde namazları kısaltmanın hükmünün farz veya sünnet, azimet veya ruhsat olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir.

4.1. Yolculukta Dört Rekâtlı Namazları İki Rekât Olarak Kılmak Azimet ve Farzdır.⁷⁶

H. Ömer, Abdullah b. Mes’ud, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdillâh, Saîd b. Cübeyr, Ömer b. Abdilazîz, (ö. 101/721), Hasan el-Basî (ö. 110/728), Katade b. Diâme (ö. 117/735), Süddî l-Kebîr,⁷⁷ Hammâd b. Ebî Süleymân (ö. 120/738), Ebû Hanîfe (ö. 50/767) ve talebeleri, Süfyân b. Saîd es-Sevrî (ö.161/777) ve selef âlimlerinin çoğunluğu bu görüştedir.⁷⁸ Mâlikî âlimi Eşheb (ö. 204/819), Mâlik b. Enes’in (ö. 179/795) de bu görüşte olduğunu söylemiştir.⁷⁹ Bu görüş sahipleri, şu hadisleri ve benzerlerini⁸⁰ delil almışlardır.⁸¹

H. Aişe, şöyle demiştir: “Namazlar mukim ve misafir iken iki rekât iki rekât farz kılınırdı. Yolculukta iki rekât olarak kaldı, mukim iken iki rekât ilave oldu.”⁸² “İkamet ve seferi namazı ikişer rekât olarak farz kılındı. Resûlullah, Medine’de mukim olunca ikamet namazı ikişer rekât artırıldı. Kıraatin uzunluğundan dolayı sabah namazı, gündüzün vitri olduğu için akşam namazı hizada ve seferde iki ve üç rekât olarak bırakıldı.”⁸³

⁷⁵ *فَرَضَ اللَّهُ الصَّلَاةَ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْحَضَرِ أَزْمًا وَفِي السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ وَفِي الْحَرْفِ رَكْعَةً* Müslim, *el-Câmi’u’s-sahih*, “Salâtü’l-Müsâfirîn ve Kasruhâ”, 5 (No:687).

⁷⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’an*, 5/351; Ebû Bekr b. Mes’ûd el-Kâsânî, *Bedâyi’u’s-sanâyi fi tedrîbi’s-şerâ’î*, (Beyrut: y.y., ts), 1/121-122.

⁷⁷ Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü’t-te’vîl fi meânî’t-tenzîl*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 2/152.

⁷⁸ Kâsânî, *Bedâyi’u’s-sanâyi*, 1/91-92; Cassâs, *Ahkâmü’l-Kur’an*, 2/253; Cemâlüddîn, Abdullah b. Yusuf ez-Zeyle’î, *Nasbü’r-râye liehâdisi’l-hidâye* (Mısır: y.y., 1938), 1/188-190; İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Reddi’l-muhtâr ‘alâ dürrî’l-muhtâr şerhu tenvîri’l-ebbâr* (Beyrut: y.y., 1966), 2/123-124; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylû’l-evtâr şerhu müntekâ’l-ahbâr min ehâdisi seyyidi’l-ahyar*, (Mısır: y.y., 1347), 3/170-171; Ebû’l-Feraç, Abdurrahman b. Ebî Ömer Muhammed b. Ahmed ibn Kudâme, *eş-Şerhu’l-kebîr alâ metnî’l-muknî’* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1984), 2/100.

⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’an*, 5/352.

⁸⁰ Müslim, *el-Câmi’us-sahih*, “Salâtü’l-Misâfirîn ve Kasruhâ”, 4-5 (No:687); İbn Mâce, *es-Sünen*, “İkâmetü’s-Salâti”, 73; Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 1/271 (No:494).

⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’an*, 5/351.

⁸² *فُرِضَتِ الصَّلَاةُ رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ فِي الْحَضَرِ وَالسَّفَرِ فَأُزْمَتْ صَلَاةُ السَّفَرِ وَزِيدَ فِي صَلَاةِ الْحَضَرِ* Müslim, *el-Câmi’u’s-sahih*, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 1 (No: 685).

⁸³ *فُرِضَتْ صَلَاةُ السَّفَرِ وَالْحَضَرِ رَكْعَتَيْنِ، فَلَمَّا أَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَانِ رَكْعَتَانِ، وَتَرَكْتُ صَلَاةَ الْفَجْرِ لَطُولِ الْقِرَاءَةِ، وَصَلَاةَ الْمَغْرِبِ لِأَنَّهُا وَتُرُ النَّهَارِ* İbn Hibbân, *el-İhsân fi takrîbi sahihi İbn Hibbân*, 6/447 (No: 2738).

Tahâvî (ö. 321/933), Nisâ Sûresi'nin 101. âyetinin ruhsata da azimete de delil olamayacağı görüşündedir. Çünkü "*günah yoktur*" cümlesi, muhayyerliğe de zorunluluğa da delalet eder. Ayrıca Resûlullah'ın bütün seferlerinde dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kıldığı tevatürle sabittir. Dolayısıyla yolculukta dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılmanın farz ve azimet oluşu hadislerden istinbat edilmiştir.⁸⁴

Bu görüş sahiplerine göre seferde dört rekâtlı farz namazları tam kılmak caiz değildir.⁸⁵ Seferde dört rekâtlı farz namazlar iki rekât olarak kılındığı zaman ittifakla farz eda edilmiş olur. Dört rekât olarak kılmada ittifak yoktur. Hammâd b. Ebû Süleyman'a göre bir kimse seferde namazı tam kılsa bu namazı iade etmesi gerekir.⁸⁶

Abdullah b. Abbâs'a göre, "seferde namazları dört rekât olarak kılan kimse hazarda mukim iken dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılan kimse gibi olur."⁸⁷ Ömer b. Abdülaziz, "Seferde dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılmak şarttır, dört rekât olarak kılmak iyi olmaz"⁸⁸ demiştir.

Tahâvî, bu konudaki rivayetleri naklettikten sonra, "Bu hadisler, seferî kimseye öğle, ikindi ve yatsı namazlarında farz olan sadece iki rekâttır. Misafirin iki rekâtı, mukimin dört rekâtı gibidir. Dolayısıyla mukim, dört rekâtlı farzlara ilave yapamayacağı gibi misafir de iki rekâta ilave yapamaz" demiştir.⁸⁹

Kâsânî (ö. 587/1191), "Seferde dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılmak ruhsat, dört rekât kılmak azimet olsaydı Hz. Peygamber, azimeti sürekli terk edip seferde namazı iki rekât olarak kılmazdı. Çünkü azimeti ifa etmek daha faziletlidir. Resûlullah, ibadetlerde daha faziletli olanı tercih eder, ümmetine ruhsat olduğunu öğretmek için de bir iki kere terk ederdi. Daha faziletli olanı sürekli terk etmezdi. Resûlullah (s.a.s.), hac için gittiği Mekke'de dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kıldırması, Mekke halkına "Ey Mekke halkı! Siz namazınızı dört rekâta tamamlayın, çünkü biz seferiyiz" demiştir.⁹⁰ Eğer dört kılmak caiz olsaydı. Harem-i Şerif'te yapılan ibadete kat kat sevap verildiği için Resûlullah burada ibadet yapmayı ganimet bilir ve namazı dört rekât kılardı" demiştir.⁹¹

⁸⁴ Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr*, 1/416.

⁸⁵ Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsülhak el-Azîmâbâdî, *Avnül-ma'bûd şerhu sünen-i Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 4/45.

⁸⁶ Hattâbî, Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed, *Meâlimü's-sünen* (Halep: y.y., 1933), 1/260; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/267-268; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 2/100; Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/317.

⁸⁷ İbn Kudame, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Muhammed b. Kudame b. Mikdâm b. Nasr b. Abdillâh el-Makdisî, *el-Muğnî alâ muhtasarı Ebû'l-Kâsım Ömer b. el-Hüseyn b. Abdillâh b. Ahmed el-Harkî* (Beyrut: y.y., 1410), 2/267-268.

⁸⁸ Hattâbî, *Meâlimü's-sünen*, 1/260; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/267-268.

⁸⁹ Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr*, 1/422.

⁹⁰ Ebû Bekr Ahmed b. el-Husaeyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), "Salât" 3/135-136 (No: 5387)

⁹¹ Kâsânî, *Bedâyi'u's-sanâyi*, 1/92.

4.2. Yolculukta Dört Rekâtlı Namazları İki Rekât Olarak Kılmak Sünnettir.⁹²

Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, imam Mâlik (ö. 179/795), imam Şâfiî (ö. 204/820), imam Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve İslam âlimlerinin çoğunluğu bu görüştedir.⁹³ İmam Mâlik'e göre seferde namazları tam kılan kimsenin namazı sahih olur, ancak bu kimse sünnet sevabından mahrum kalır.⁹⁴ Hattâbî (ö. 388/998), imam Mâlik'in, "Seferde dört rekâtlı farz namazları tam kılan kimse, vakit içinde bu namazı iade eder, dediğini" söylemiştir.⁹⁵ Vakit geçerse iade etmesine gerek yoktur.⁹⁶ Bu görüşün delili şu hadis ve benzerleridir:⁹⁷ Mûsâ b. Seleme el-Hüzelî diyor ki: Abdullah b. Abbâs'a, "Ben Mekke'de misafir olduğum ve namazı imamla birlikte kılmadığım zaman namazları nasıl kılayım?" diye sordum, Abdullah b. Abbâs, "Ebû'l-Kâsım'ın sünneti olarak iki rekât kıl" cevabını verdi."⁹⁸ Bu görüşte olanlar, korku ve savaş hali sona erince, "*Güvene erdiğiniz zaman namazı tam kılın*."⁹⁹ âyeti güven haliyle ilgilidir. Seferde iken dört rekâtlı namazların nasıl kılınacağıyla ilgili hükmü açık bir âyet yoktur. Sefer namazı konusunda Hz. Peygamber'in uygulamalarını esas almışlardır. Hz. Peygamber, bütün seferlerinde dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kılmıştır.¹⁰⁰

4.3. Yolculukta Dört Rekâtlı Namazları İki Rekât Olarak Kılmak Ruhsattır.¹⁰¹

Misafir muhayyerdir, dört rekâtlı farz namazları isterse tam kılar isterse iki rekât olarak kılar. Mücâhid b. Cebr, Tâvûs b. Keysân (ö. 106/724), imam Evzâî (ö.150/767), imam Şâfiî ve imam Ahmed b. Hanbel bu görüştedir. Ancak Ahmed b. Hanbel'e göre seferîlikte dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kılmak; imam Şâfiî'ye göre seferîlikte öğle, ikindi ve yatsı namazlarını dört rekât olarak, yolculuk üç merhaleye (90 km'ye) ulaşırsa iki rekât olarak kılmak daha faziletlidir.¹⁰² Bu görüş sahiplerinin delilleri Nisâ sûresinin 101. âyeti ile şu hadis ve benzerleridir.¹⁰³ Abdurrahman b. el-Esved (ö. 99/717) diyor ki: "Hz. Aişe, Medine'den Mekke'ye gidip Resûlullah ile birlikte umre yaptı, Mekke'ye vardığında, "Ey Allah'ın Resûlü! Anam babam sana feda olsun, sen yolda dört rekâtlı namazları iki rekât,

⁹² Kurtubî, *el-Câmi' liahkâmi'l-Kur'an*, 5/352.

⁹³ Kurtubî, *el-Câmi' liahkâmi'l-Kur'an*, 5/352-353.

⁹⁴ İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelûsî, *Bidayetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid* (Kahire: y.y., ts), 1/207; Abdurrahmân el-Cezîrî, *el-Fikhu Ale'l-Mezâhib'l- Erbaa*, (b.y., y.y., ts), 1/471.

⁹⁵ Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen* 1/260; Kurtubî, *el-Câmi' liahkâmi'l-Kur'an*, 5/352.

⁹⁶ Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/253.

⁹⁷ Sana'ânî, *el-Musannef*, 2/519-520, (No: 4281); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/140 (No:54/84).

⁹⁸ Sâ'atü'n-nabî İbn E'îsâ Kَيْفَ أَصْلَى إِذَا كُنْتَ بِمَكَّةَ إِذَا أَصْلَى مَعَ الْإِمَامِ؟ فَقَالَ رَفَعَتْ شَيْئًا أَبِي الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "Salâtü'l-Misâfirin", 8 (No: 688).

⁹⁹ en-Nisâ 4/103.

¹⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi' liahkâmi'l-Kur'an*, 5/353.

¹⁰¹ Kurtubî, *el-Câmi' liahkâmi'l-Kur'an*, 5/352.

¹⁰² İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid*, 1/207-209; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/266-270; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir*, 2/100; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 3/170-171; Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, 2/45; Cezîrî, *Kitâbü'l-fıkhi alâ'l-mezâhibi'l-erbaa*, 1/472; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 5/352; Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen*, 1/260; Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl*, 2/152.

¹⁰³ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, "Taksîru's-Salâti", 2 (No:1084); Müslim, *el-Câmi'u's-sahih*, *Salâtü'l-Misâfirin*, 19 (No:695).

dislerde zikredilmiştir.

“Sefer mesafesi”, insanın ikamet ettiği yer ile gitmek istediği yer arasındaki uzaklığı ifade eder. Bu uzaklık için; hadislerde dört berîd¹¹¹ ve üç mil,¹¹² Mekke-Taif, Mekke-Cidde, Mekke-Uşfan¹¹³ ve Mekke-Hayber¹¹⁴ arası, “bir gündüzlük”,¹¹⁵ “bir gecelik”,¹¹⁶ “bir gündüz ve bir gecelik”,¹¹⁷ “iki gündüzlük” ve “iki gecelik”,¹¹⁸ “üç gündüzlük”,¹¹⁹ “üç gecelik”¹²⁰ ve “üç gündüz ve üç gece”¹²¹ mesafe zikredilmiştir.

İslam âlimleri, bir insanın dinen misafir sayılabilmesi için gitmesi gereken “mesafe” ve “süre” konusunda ihtilaf etmişlerdir. İhtilafın sebebi, yukarıda zikrettiğimiz hadisler¹²² ile Nisâ sûresinin 101. âyetinin mücmel olmasıdır. Bu konudaki görüşleri genel olarak üç kısma ayırabiliriz.

5.1. Belirli Bir Zaman ve Mekân Kriterini Esas Almayanlar¹²³

Kısa veya uzun her yolculukta dört rekâtlı farz namazlar iki rekât olarak kılınabilir. Nisâ sûresinin 101. âyetinin zahirini esas alan¹²⁴ Dâvûd b. Ali ez-Zâhirî bu görüştedir. İbn Hazm (ö. 456/1065), “Sefer mesafesi için asla bir sınır yoktur. Eğer bir sınır olsaydı Hz. Peygamber, bunu beyan etmekten, sahabe de bunu Peygambere sormaktan gafil olmaz ve bu sınırı bize nakli terk etmede ittifak etmezlerdi” demiş¹²⁵ ve Nisâ sûresinin 101. ayeti ile Hz. Aişe’nin, “Namaz ikamet halinde ve seferde iki rekât iki rekât olarak farz kılındı”¹²⁶ ve Abdullah b. Abbâs’ın “Namaz Peygamberin dili ile mukim iken dört, yolcu iken iki, korku halinde bir rekât farz kılın-

¹¹¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/196, (No: 5397).

¹¹² ان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا خرج مسيرة ثلاثة أميال أو ثلاثة فراسخ - شعبة الشاف - صلى ركعتين Misâfirin ve Kasruhâ, 12 (No: 691).

¹¹³ Sana'ânî, *el-Musannef*, “Bâbü's-Salâti fi's-Sefer”, 2/524-525 (No: 4297-4299).

¹¹⁴ Sana'ânî, *el-Musannef*, 2/523; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* “Salât”, 3/137.

¹¹⁵ لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر تسافر مسيرة يوم إلا مع ذي محرم “Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir kadın yanında mahremi olmadan bir günlük mesafeye yolculuk yapması helal olmaz.” Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, “Hac”, 420 (No: 1339).

¹¹⁶ لا يحل لامرأة مسلمة تسافر مسيرة ليلة إلا ومعها رجل ذو حرمة منها “Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir kadın yanında mahremi olmadan bir gecelik mesafeye yolculuk yapması helal olmaz.” Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh* “Hac”, 419 (No: 1339).

¹¹⁷ نidak rib nede nami enünüg terihâ ev a'halla “لا يحل لامرأة تسافر مسيرة يوم وليلة إلا مع ذي محرم عليها” -el-Muslim, yanında mahremi olmadan bir gün ve bir gecelik mesafeye yolculuk yapması helal olmaz.” (9331 :oN) 124, “caH” *hihas-s-u'imâc*

¹¹⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, “Salât”, 3/98 (No: 5408)

¹¹⁹ Ahmed, *el-Müsne'd*, 14/235 (No:8564)

¹²⁰ لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر تسافر مسيرة ثلاث ليال إلا ومعها ذو محرم “Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir kadın yanında mahremi olmadın üç gecelik mesafeye yolculuk yapamaz.” Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, “Hac”, 414 (No: 1338).

¹²¹ لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر، تسافر مسيرة يوم وليلة إلا مع ذي محرم عليها “Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir kadın yanında mahremi olmadan bir gündüz ve bir gecelik mesafeye yolculuk yapması helal olmaz.” Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, “Hac”, 421 (No: 1339).

¹²² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/209; Bedrüddn, Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu sahihi'l-Buhârî* (Mısır: y.y., 1972) 7/128.

¹²³ Kurtubî, *el-Câmi' liahkâmi'l-Kur'an*, 5/353.

¹²⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/209; Kâsânî, *Bedâyi'u's-sanâyi*, 1/93.

¹²⁵ İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Sa'd, *el-Muhallâ* (Mısır: y.y., 1348) 5/7.

¹²⁶ فُرِصَتِ الصَّلَاةُ وَرُكْعَتَيْنِ رُكْعَتَيْنِ فِي الْحَقْرِ وَالسَّيْرِ Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, “Salâtü'l-Misâfirin ve Kasruhâ”, 1 (No: 685).

dı”¹²⁷ sözlerini delil olarak zikretmiştir.¹²⁸ Ebû Bekir İbn’ü'l-Arabî (ö. 543/1148), bu görüşte olanları Arap dilinde “sefer” kelimesinin anlamını bilmemek ve dinî hükümleri hafife almakla itham ederek eleştirmiştir.¹²⁹

5.2. Zaman Kriterini Esas Alanlar¹³⁰

“Zaman kriteri”, bir insanın misafir sayılabilmesi için mesafeyi değil, “zamanı” esas alan ilkedir. Bu ilkeye göre bir kimse sürekli ikamet ettiği yerden başka bir yere belirli bir süre kalmak üzere giderse misafir sayılır. Bu kriteri esas alanlar, gittiği yerde ne kadar “süre” kalırsa kişinin misafir sayılması gerektiği konusunda ihtilaf etmişlerdir.

1. Bir kimse sürekli ikamet ettiği aslî vatanının dışında bir yere “bir günden az bir süre” kalmak üzere yolculuk yapsa misafir sayılır ve dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kılar.¹³¹ Abdullah b. Ömer, “Ben kesinlikle günün bir saatinde yolculuk yaparım ve dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kılarım.”¹³² Bir soru üzerine Enes b. Mâlik, “Ben Kûfe’ye giderdim, eve dönünceye kadar farz namazları iki rekât kılardım.”¹³³ Hz. Ali, Kûfe’deki evinden çıkmış, Nahîle’ye gelmiş, burada öğle ve ikindi namazlarının farzlarını iki rekât olarak kılmış, sonra aynı gün evine dönmüş ve “size sünnetinizi öğretmek istedim”¹³⁴ demiştir.

2. Bir kimse aslî vatanının dışında bir yere gecesı ve gündüzüyle “tam bir gün süre” ile yolculuk yaparsa misafir sayılır. Müçtehit imamlardan Evzâî, Leys b. Sa’d (ö. 175/791), Mâlik b. Enes, Şâfiî, İshak b. Râhûye (ö. 238/852) Ahmed b. Hanbel ve İbn Münzir (ö. 318/930) bu görüştedir.¹³⁵ Delilleri şu rivayetlerdir:

Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu bildirmiştir: “Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir kadın yanında mahremi olmadan bir gündüz ve bir gecelik mesafeye yolculuk yapması helal olmaz.”¹³⁶ “Kadın yanında mahremi olmadan tam bir günlük mesafeye yolculuk yapamam.”¹³⁷ Abdullah b. Abbâs, “Gecesiyle birlikte bir gün yolculuk yaptığın zaman dört rekâtlı farz namazları iki rekât kılar” demiştir.¹³⁸ Salim b. Abdullah, babası Abdullah b. Ömer’in “Bir günlük

¹²⁷ وَمُؤَسَّسَ الصَّلَاةِ عَلَى لِسَانِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْحَقْرِ-أَرْبَعًا وَفِي السَّفَرِ رَجْعَتَيْنِ، وَفِي الْحَقْرِ رَجْعَةً. Müslim, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, “Salâtü’l-Müsâfirin ve Kasruhâ”, 5 (No:687).

¹²⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/19.

¹²⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ liahkâmi’l-Kur’an*, 5/354.

¹³⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ liahkâmi’l-Kur’an*, 5/354.

¹³¹ İbn Kudâme, *Muğnî*, 1/256; İbn Kudâme, *eş-Şerhu’l-kebîr*, 2/94; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/7; Hattâbî, *Me’âlimü’s-sünen*, 1/261.

¹³² إِنْ لَأَسَافِرَ السَّاعَةَ مِنْ النَّهَارِ فَأَقْضِرُ. Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, *el-Musannef* (Riyâd: Mektebetü’r-Ruşd, 1409), 2/202 (No:8139).

¹³³ كُنْتُ أَخْرُجُ إِلَى الْكُوفَةِ فَأَقْضِي رَجْعَتَيْنِ حَتَّى أَرْجِعَ. Ahmed, *el-Müsneid*, 19/324 (No:12313).

¹³⁴ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ خَرَجَ مِنْ قَصْرِهِ بِالْكُوفَةِ حَتَّى أَتَى النُّجَيْلَةَ فَصَلَّى بِهَا مَخْلًا مِنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ رَجْعَتَيْنِ ثُمَّ رَجَعَ مِنْ يَوْمِهِ فَقَالَ أَرَدْتُ أَنْ أَعْلَمَكُمْ مَسْجِدَكُمْ. Sadruddîn Ali b. Ail, *et-Tenbîh ‘alâ müşkilâtî’l-hidâye* (Suud: Mektebetü’r-Ruşd, 2003), 2/727.

¹³⁵ İbn Rüşd, *Bidayetü’l-müctehid*, 1/209; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/256; İbn Kudâme, *eş-Şerhu’l-kebîr*, 12/94; Kurtubî, *el-Câmi’ liahkâmi’l-Kur’an*, 5/354.

¹³⁶ لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تَمُنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ تَسَافِرَ مَسِيرَةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ إِلَّا مَعَ ذِي حَرَمٍ عَلَيْهَا. Müslim, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, “Hac”, 421 (No: 1339).

¹³⁷ لَا تُسَافِرُ امْرَأَةٌ مَسِيرَةَ يَوْمٍ قَامَ إِلَّا مَعَ ذِي حَرَمٍ. Ahmed, *el-Müsneid*, 15/492 (No:9741).

¹³⁸ قَالَ إِذَا سَافَرْتَ يَوْمًا إِلَى اللَّيْلِ فَأَقْضِرِ الصَّلَاةَ. Mâlik, *el-Muvatta’*, “Kasru’s-Salâti”, 3 (No:5396).

mesafede dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kılardı” demiştir.¹³⁹

3. Bir kimse aslî vatanının dışında bir yere “gecesi ve gündüzü ile iki gün süre” ile yolculuk yaparsa misafir sayılır. Hasan el-Basrî, Katâde b. Diâme ve İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/741) bu görüştedir.¹⁴⁰ Delilleri, şu hadistir. Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693), Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu işittim demiştir: “Bir kadının yanında eşi veya mahremi olmadan iki gün ve iki gecelik mesafeye yolculuk yapmasın.”¹⁴¹

4. Bir kimse aslî vatanının dışında bir yere “gecesi ve gündüzü ile üç gün” bir mesafeye yolculuk yaparsa misafir sayılır. Hanefî müçtehitler ve İmam Sevrî (ö. 161/777) bu görüştedir.¹⁴² Delilleri şu hadisler ve benzerleridir: Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Bir kadın yanında mahremi olmadan üç günlük mesafeye yolculuk yapamaz.”¹⁴³ Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir kadın yanında mahremi olmadan üç gecelik bir mesafeye yolculuk yapması helal olmaz.”¹⁴⁴ Huzeyme b. Sâbit (ö. 37/657), Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Mest üzerine mesh, yolcu için üç gün, mukim için bir gün bir gecedir.”¹⁴⁵

Hanefî müçtehitlere göre bir insanın misafir sayılıp öğle, ikindi ve yatsı namazlarının farzlarını iki rekât olarak kılabilmesi için mutedil beldelerde senenin en kısa günlerinde “gecesi ve gündüzü ile birlikte üç günlük” bir mesafeye deve ve yaya yürüyüşü ile gitmesi ve orada “15 günden az kalmaya niyet etmesi” gerekir. Her gün akşama kadar yürümek şart değildir. Sabahtan öğleye kadar yürünmesi yeterlidir. Muteber olan normal dinlenme ile birlikte vasat bir yürüyüşdür. Daha hızlı ve daha yavaş yürüyüşler muteber değildir. Ovada ve dağdaki yürüyüşün her biri kendi haline göre itibar edilir.¹⁴⁶ Mesela bir yerin karadan ve denizden iki yolu olsa, karadan giden kimse üç günde, denizden giden kimse iki günde ulaşsa, karadan giden misafir sayılır, dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kılar, denizden giden misafir sayılmaz ve namazlarını tam kılar. Aksi durum da aynıdır. Bir yerin dağdan ve ovadan iki yol olsa, dağdan vasat yürüyüşle üç günde giden kimse misafir sayılır, diğer yoldan iki günde giden kimse misafir sayılmaz.¹⁴⁷

Üç gün üç gecelik “zaman kriterinin” esas alınması, İslam’ın yolcular için kolaylık getiren hükümlerinin ortadan kalkması anlamına gelir. Bunu doğru kabul etmek mümkün değildir. Bu itibarla Hanefîlerin bir kısmı “zaman kriterini” değil,

¹³⁹ كَانَ يَقْرَأُ الصَّلَاةَ فِي مَسِيرِهِ النَّهْأَ Mâlik, *el-Muvatta’*, “Kasru’s-Salât”, 3, 1/147 (No: 493) Sana’ânî, *el-Musannef*, 2/525 (No: 4300).

¹⁴⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/5; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmî’l-Kur’an*, 5/355; Azîmâbâdî, *Avnû’l-ma’bûd*, 2/49.

¹⁴¹ لا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ مَسِيرَةَ يَوْمَيْنِ وَلَيْلَتَيْنِ إِلَّا وَمَعَهَا زَوْجُهَا أَوْ ذُو عَهْدٍ مِنْهَا Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, “Salât”, 3/198 (No: 5408).

¹⁴² Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 1978), 1/107; Cassâs, *Ahkâmü’l-Kur’an*, 2/317; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmî’l-Kur’an*, 5/355.

¹⁴³ Ahmed, *el-Müsneid*, 14/235 (No: 8564).

¹⁴⁴ لا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُسَافِرَ مَسِيرَةَ ثَلَاثِ لَيَالٍ إِلَّا وَمَعَهَا ذُو عَهْدٍ Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, “Hac”, 414 (No: 1338).

¹⁴⁵ عَنِ الْحَقِّينِ لِلْمُسَافِرِ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ وَلِلْمُعِمْ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Tahâret, 61 (No: 157)

¹⁴⁶ Kâsânî, *Bedâyi’u’s-sanâyi*, 1/93; Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/80; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 1/79.

¹⁴⁷ Kâsânî, *Bedâyi’u’s-sanâyi*, 1/93; İbn Âbidîn, *Hâşiyetü reddi’l-muhtâr*, 2/123.

“mesafe kriterini” esas almış, bazıları bu mesafeyi 15, 18, 21 veya 24 fersah,¹⁴⁸ bazıları da üç merhale olarak takdir etmiştir.¹⁴⁹ Ebû Hanîfe’nin yolculuk mesafesini üç merhale olarak tespit ettiği rivayet edilmiştir.¹⁵⁰ Üç merhalenin, 15 fersah karşılığı olduğu kabul edilmiştir.¹⁵¹ Kanaatimizce “zaman kriterinin” değil, “mesafe kriterinin” esas alınması daha isabetlidir. Çünkü “mesafe kriterinin” esas alınması halinde ulaşım araçlarının değişkenliği ve sürati önem arz etmez. Vasıtaların hızı, yolu değil, zamanı kısaltır. Ulaşım vasıtaları sürekli gelişmektedir. “Zaman kriterinin” esas alınması, seferîlik hükümlerini ortadan kaldırır. İslam, çağları aşan evrensel bir dindir. Bütün hükümleri kıyamete kadar geçerlidir. Yüce Allah, Kur’an’da yolculukta oruç tutamayanlar için, “*Kim hasta olur yahut seferde bulunursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun*”;¹⁵² yolculuk esnasında su bulamayan kimseye kolaylık için, “*Hasta yahut yolculuk halinde bulunursanız yahut biriniz tuvaletten gelirse yahut da kadınlara dokunduysanız cinsel ilişkide bulunduysanız ve bu hallerde su bulamadıysanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin*”¹⁵³ hükmünü bildirmiştir. Seferiliğin ortadan kalkması bu ve benzeri ayetlerin hükmünün ortadan kalkması anlamına gelir. Bu itibarla doğru olan Cumhurun görüşü olan “mesafe kriterinin” esas alınmasıdır.

5.3. Mesafe Kriterini Esas Alanlar

“Mesafe kriteri”, bir insanın misafir sayılabilmesi için “zamanı” değil, “mesafeyi” esas alan ilkedir. Bu ölçüte göre bir kimse sürekli ikamet ettiği yerden belirli uzaklıktaki başka bir yere belirli bir süre kalmak üzere giderse misafir sayılır. Osman b. Affân (ö. 35/656) ve Abdullah b. Mes’ûd,¹⁵⁴ Mâlik b. Enes, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Evzâî, Leys b. Sa’d, İshak b. Râhûye, sefer ölçüsü olarak zamanı değil, mesafeyi esas almıştır.¹⁵⁵ Delilleri şu rivayetler ve benzerleridir.¹⁵⁶ Atâ b. Ebû Rebâh, şöyle demiştir: “Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbâs, dört berîd ve bunun üzerindeki mesafede dört rekâtlı farz namazları iki rekât iki rekât kılar ve oruçlarını bozarlardı.¹⁵⁷ Atâ b. Ebû Rebâh diyor ki: “Abdullah b. Abbâs’a sordum ve dedim ki: “Arafat’a veya Mina’ya gidersem dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılayım mı? Abdullah b. Abbâs, “hayır”, fakat Taif ve Cidde’ye gidersen kılabilirsin” dedi.”¹⁵⁸ Abdullah b. Abbâs, Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Ey Mekke halkı! Mekke-Ufsan arası kadar 4 berîd mesafeden aşağısında dört rekâtlı

¹⁴⁸ Şeyhzâde Dâmâd, Abdurrahman b. Muhammed, *Mecmeu'l-enhûr fî şerhi mültekâ'l-ebhûr* (b.y, y.y., ts.), 1/157.

¹⁴⁹ Kâsânî, *Bedâyi'u's-sanâyi*, 1/93.

¹⁵⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/80.

¹⁵¹ Şeyhzâde, *Mecmeu'l-enhûr*, 1/157.

¹⁵² el-Bakara 2/185.

¹⁵³ el-Mâide 5/6.

¹⁵⁴ Kurtubî, *el-Câmi' liahkâmî'l-Kur'an*, 5/355.

¹⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/196.

¹⁵⁶ Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/256; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid*, 1/209; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/256-257.

¹⁵⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/196, (No: 5397).

¹⁵⁸ Sana'ânî, *el-Musannef*, “Bâbü's-Salâti fî's-Sefer”, 2/524 (No: 4296); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, “Salât”, 3/196 (No: 5399).

farzları iki olarak kılmayın.”¹⁵⁹

Malik b. Enes, “Abdullah b. Abbâs, Mekke Taif, Mekke Usfan ve Mekke Cidde mesafesinde bir yere yolculuk yapar ve dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılar” demiştir.¹⁶⁰

Sâlim b. Abdullah (ö. 106/725), “Abdullah b. Ömer, Zâtü’n-Nusib denilen yere gider ve bu uzaklıktaki mesafede dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılar” demiştir.¹⁶¹ Mâlik b. Enes, Medine Zâtü’n-Nusib arasındaki mesafenin “4 berîd” olduğunu söylemiştir.¹⁶²

Hadislerde geçen “4 berîd”, 16 fersah, 48 mildir.¹⁶³ Hanefilere göre “bir mil”, 4000 arşın,¹⁶⁴ “bir arşın”, 42,6 cm’dir.¹⁶⁵ Sefer mesafesi “mil” hesabıyla şöyledir: 4000 arşın x 46,2 cm = 1848 metre, 48 mil x 1848 metre = 88.704 km olur. Sefer mesafesi “fersah” hesabıyla şöyledir: “Fersah”, 3 mildir.¹⁶⁶ 1 mil 1848 metredir. 3 mil x 1848 m = 5.544 metre olur. 16 fersah x 5544 m = 88.704 km olur. Vehbe Zuhaylî (ö. 2015), sefer mesafesini 48 mil x 4000 zira/arşın x 46,2 cm (1 zira/arşın) = 88.704 km olarak belirlemiştir.¹⁶⁷

Hadislerden geçen “4 berîd” sefer mesafesi olarak Mekke-Taif, Mekke-Cidde ve Mekke-Usfan arası zikredilmiştir. Mekke Din Hizmetleri Ataşeliğinden edinilen resmi bilgilere göre bugün Mekke-Cidde arası 79 km (Cidde’nin içinden Mekke’nin içine 86 km), Mekke-Taif arası 88 km ve Mekke-Usfan arası 90 km’dir. Bu mesafelerin ortalaması, 79+88+90: 3= 85.666 km olur. Bazı Hanefîlerin sefer mesafesi olarak kabul ettikleri 15 fersah ölçüsünü esas alırsak, 15 fersah x 3 mil = 45 mil x 4000 adım x 50 cm = 90 km olur. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu da mesafeyi esas almış ve bu mesafeyi 90 km olarak belirlemiştir.¹⁶⁸ Buna göre bir insan bu mesafeye hangi vasıta ile ne kadar sürede giderse gitsin, misafir sayılır ve dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılar.¹⁶⁹

6. Sefer Süresi

Kur’an’da yolculuk yapan bir kimsenin ne kadar mesafede bir yere gittiği zaman misafir sayılacağı ve gittiği yerde ne kadar süre kalırsa misafir sayılacağı konusunda bir âyet yoktur. Bu husus, hadislerde beyan edilmiştir. Konu ile ilgili

¹⁵⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/197 (No:5404).

¹⁶⁰ Mâlik, *el-Muvatta'*, 1/148 (No:15).

¹⁶¹ Mâlik, *el-Muvatta'*, 2/203 (No:491).

¹⁶² Mâlik, *el-Muvatta'*, 2/203 (No:491).

¹⁶³ Kurtubî, *el-Câmi' liahkâmî'l-Kur'an*, 5/354.

¹⁶⁴ Cengiz Kallek, “Mil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/53-54.

¹⁶⁵ Mehmet Erkal, “Arşın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/411.

¹⁶⁶ Yusuf Halaçoğlu, “Fersah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/412.

¹⁶⁷ Vehbe Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslamî ve edilletühû*, (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1989), 2/321.

¹⁶⁸ *Fetvalar*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2024), 280.

¹⁶⁹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid*, 1/239; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/255-258; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir*, 2/94-96.

rivayetlerde 19,¹⁷⁰ 18,¹⁷¹ 17,¹⁷² 15, 12, 10 ve 4¹⁷³ gün zikredilmiştir. Bu sebeple İslam âlimleri, misafir olarak kalınacak süre konusunda ihtilaf etmişlerdir.

1. Bir kimse yolcu olarak gittiği sefer mesafesindeki bir yerde “19 gün” kalmaya niyet ederse farz namazlarını tam kılar, bu süreden az kalmaya niyet ederse o zaman dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kılabilir. Abdullah b. Abbâs'ın Resûlullah (s.a.s.) yolculukta gittiği yerde 19 günü ikamet etti, dört rekâtlı namazları iki rekât iki rekât kıldı. Biz de bir yerde 19 gün ikamet edersek dört rekâtlı farz namazları iki rekât iki rekât kıldık. Bu süreden fazla ikamet edersek namazları tam kılardık.”¹⁷⁴ rivayetini esas alan İshak b. Râhûye bu görüştedir.¹⁷⁵

2. Bir kimse ikamete elverişli bir yerde “15 gün” ve daha fazla kalmaya niyet ederse mukim, bu süreden az kalmaya niyet ederse misafir sayılır. Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbâs, Saîd b. Cübeyr, Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ve Hanefî müçtehitler bu görüştedir.¹⁷⁶ Delilleri şu rivayet ve benzerleridir. Abdullah b. Ömer, “Kim bir yerde 15 gün ikamet ederse namazını tam kılar.” demiştir.¹⁷⁷ Hanefî müçtehitlere göre bir insanın gittiği yerde mukim sayılabilmesi için dört şart vardır: (1) İkamete niyet, (2) ikamet müddetinin 15 gün ve daha fazla olmasına niyet, (3) mekân birliği (4) mekânın ikamete elverişli olması.¹⁷⁸ Eğer Mekke ve Mina, Ankara ve Kazan ilçesi gibi birden fazla yerde kalacaksa her birinde 15 gün kalmaya niyet etmedikçe mukim sayılmaz.

3. Bir yerde, gecesi ve gündüzüyle “tam 4 gün” kalmaya niyet eden kimse gittiği yere vardığı andan itibaren farz namazlarını tam kılar. Saîd b. Müseyyeb, imam Mâlik, imam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Leys b. Sa'd, Ebû Sevr (ö. 240/854) ve -Taberî (ö. 310/923) bu görüştedir.¹⁷⁹ Bu görüşte olanların delilleri şu rivayetlerdir: Saîd b. Müseyyeb, “Bir kimse bir yerde dört gün ikamet ederse namazları tam kılar.” demiştir.¹⁸⁰ el-Alâ b. el-Hadramî (ö. 21/642), şöyle demiştir: “Peygamber (s.a.s.), muhacir, Mekke'de hac görevini ifa ettikten sonra üç gün kalır, buyurdu.¹⁸¹ Hz. Peygamber, veda haccında Mekke'de, giriş ve çıkış günleri hariç üç gün kaldı.¹⁸²

Mâlikî müçtehitler, bir kimse misafir olarak gittiği yere vardığı günü, Şâfiî müçtehitler hem girdiği hem de çıktığı günü dört sayısına dâhil etmemişleridir. Yani 90 km uzaklıktaki bir yere üç gün kalmak üzere giden kimse misafir olur ve dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılabilir.¹⁸³

¹⁷⁰ Buhârî, *el-Câmi'us's-Sahîh*, “Taksîru's-Salât”, 1 (No:1080).

¹⁷¹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Salât”, 279 (No:1229).

¹⁷² Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Salât”, 279 (No:1230).

¹⁷³ Tirmizî, *es-Sünen*, “Salât”, 392 (No: 548).

¹⁷⁴ İbn Mâce, “İkâetü's-Salât”, 76, (No:1075); Buhârî, *el-Câmi'us's-Sahîh*, “Taksîru's-Salât”, 1 (No:1080).

¹⁷⁵ أَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْعَةَ عَشَرَ يَوْمًا يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ قَتَحْنُ إِذَا أَقَمْنَا يَسْعَةَ عَشَرَ يَوْمًا نُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ فَإِذَا أَقَمْنَا أَقْتَرُ مِنْ ذَلِكَ صَلَاتَنَا أَرْبَعًا
Tirmizî, *es-Sünen*, “Salât”, 392 (No: 548).

¹⁷⁶ Kutubî, *el-câmi' li ahkâm'l-Kur'an*, 5/357.

¹⁷⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, “Salât”, 392 (No: 548).

¹⁷⁸ Kâsânî, *Bedâyi'u's-sanâyi*, 1/97.

¹⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm'l-Kur'an*, 5/357.

¹⁸⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, “Salât”, 392 (No: 548).

¹⁸¹ نَسَأْتُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمُكُّ الْمُهَاجِرُ بِمَكَّةَ بَعْدَ مُسْجِدِ قَلْبَاءَ
Nesâî, *es-Sünen*, “Kasru's-Salât”, 4 (No: 1455).

¹⁸² Aynî, *Umdu'tü'l-kârî*, 7/115.

¹⁸³ İbn Rüşd, 1/210; Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen*, 2/23-24; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm'l-Kur'an*, 5/357.

Bir kimse bir yerde belirli bir süre kalmaya niyet etmeyip işini bitirdikten veya ihtiyacını karşıladıktan sonra ayrılma düşüncesinde olsa “bugün, yarın hemen döneceğim” dese aylarca orada kalsa mukim sayılmaz. Savaş için bir yere gidip orada mukim sayılabilecek bir süre kalmaya niyet etse bile o kimse yine misafir sayılır. Çünkü savaş ortamında bir yerde ne kadar kalınacağı önceden kestirilemez.¹⁸⁴

Sonuç

“Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman inkâr edenlerin sizi fitneye düşürmesinden korkarsanız, namazı kısaltmanızda size hiçbir günah yoktur. Ey müminler! Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanlarınızdır.” anlamındaki Nisâ sûresinin 101. âyeti, savaş, korku ve yolculuk halinde namazın kılınışıyla kolaylıklar bildirmektedir. Ancak namazda kısaltmanın zorunlu mu ihtiyarî mi olduğu ve nasıl uygulanacağı, nasıl seferi olunacağı, hangi namazlarda ve nasıl kısaltma yapılacağı beyan edilmemiştir. Bütün bu detaylar, Hz. Peygamber’in açıklaması ve uygulamalarına bırakılmıştır. Hadislerde sefer mesafesi, farz namazın rekâtları ve kılınışıyla ilgili farklı bilgiler vardır. Hadislerdeki bilgileri dikkate almayan bazı âlimler, âyetin zahirini esas almış, kısa veya uzun her yolculukta namazlarda kısaltma yapılabileceğini söylemişlerdir. Hadisleri dikkate alan cumhur, yolcu sayılabilmek için belirli bir mesafeye gitmeyi ve orada belli bir süre kalmayı şart koşturmuştur. Sefer mesafesi için Hanefî müçtehitler, “zamanı”; cumhur, “mesafeyi” esas almıştır. Hanefîlere göre bir insanın yolcu sayılabilmesi için mutedil beldelerde yılın en kısa günlerinde “üç günlük” bir mesafeye yaya yürüyüşüyle gitmesi ve orada 15 günden az bir süre kalmaya niyet etmesi gerekir. “Mesafe” kriterini esas alan Cumhur, sahabeden Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbâs’ın bu konudaki rivayetlerini delil almıştır. Adı geçenler, sefer mesafesi olarak Mekke-Cidde, Mekke-Taif ve Mekke-Ufsan arasındaki mesafeyi zikretmişlerdir. Mekke Din Hizmetleri Ataşeliğinden edinilen bilgiye göre Mekke-Cidde arası 79 km, Mekke-Taif arası 88 km ve Mekke-Ufsan arası 90 km’dir. Günümüzde Mekke, Cidde ve Taif şehirlerinin büyüdüğü göz önüne alınırsa sefer mesafesinin azamî 90 km olduğu anlaşılır. Sefer mesafesi olarak hadislerde zikredilen berîd, fersah ve mil üzerinden yapılan hesaplamada sefer mesafesi olarak 88.704 km tespit edilmiştir. Son devir Hanefî âlimleri de bir insanın bir günde yaya yürüyüşüyle 30 km, üç günde 90 km gidebileceğini kabul etmişler ve sefer mesafesi olarak 90 km’yi benimsemişlerdir. Bir insan, bu mesafeye hangi vasıta ile ne kadar sürede giderse gitsin misafir sayılır.

Hanefî müçtehitlere göre, sefer mesafesindeki bir yere 15 günden az bir süre kalmak için giden bir insanın misafir sayılmasına karşılık cumhur, giriş ve çıkış günleri hariç 3 gün kalan kimse misafir sayılır, demiştir. Misafir sayılan bir kimse-nin, Hanefîlere göre dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kılması zorunlu, cumhura göre ihtiyaridir. Dört rekâtlı farz namazların iki rekât olarak kılınmasını Hz. Peygamber açıklamıştır. Bazı hadislerde savaş ve korku halinde dört rekâtlı

¹⁸⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, “Salât, 3/152 (No: 5475); Sana’ânî, *el-Musannef*, 2/533 (No: 4338).

farzların bir rekât olarak veya ima ile kılınacağı bildirilmektedir.

Seferde dört rekâtlı farz namazları iki rekât kılan kimse bütün âlimlere göre görevini ifa etmiş olur. Dört kılmada ittifak yoktur. Hanefi müçtehitlerden “öğle, ikindi ve yatsı namazlarını dört rekât olarak kılan kimsenin namazını iade etmesi gerekir” diyenler olmuştur. Dolayısıyla seferde dört rekâtlı farz namazların iki rekât olarak kılınması daha isabetli olur.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Abdurrahmân el-Cezîrî. *el-Fıkhu Ale'l-Mezâhib'l- Erbaa*. b.y.,y.y., ts.
- Abdurrahmân el-Cezîrî. *Kitâbü'l-fıkhi alâ'l-mezâhibi'l-erbaa* (Beyrut: y.y., ts,
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Aynî, Bedrüddn, Mahmûd b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu sahihi'l-Buhârî*. Mısır: y.y., 1972.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsülhak. *Avnü'l-ma'bûd şerhu sünen-i Ebî Dâvûd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Husaeyn b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Cassâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Kitâbü't-ta'rîfât*. b.y., y.y., ts.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Erkal, Mehmet. “Arşın”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1991, 3/411-413.
- Halaçoğlu, Yusuf. “Fersah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1995, 12/412.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed. *Meâlimü's-sünen*. Halep: y.y., 1933.
- Hâzin, Ali b. Muhammed. *Lübâbü't-te'vîl fî meâni't-tenzîl*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- İbn Âbidîn. Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî, *Rreddü'l-muhtâr 'alâ dürrî'l-muhtâr şerhu tenvîri'l-ebşâr*. Beyrut: y.y., 1966.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemü mekâyîsi'l-lüga*. thk. Abdüsselam Muhammed Hârun. Beyrut: İttihâdü'l-Kitâbi'l-Arab, 2002.
- İbn Hıbbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-İhsân fî takrîbi sahihi İbn Hibbân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- İbn Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Şerhu fethi'l-kadîr*. Beyrut: y.y., ts.
- İbn Kudame, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Muhammed b. Kudame b. Mikdâm b. Nasr b. Abdillâh el-Makdisî. *el-Muğnî alâ muhtasarı Ebû'l-Kâsım Ömer b. el-Hüseyn b. Abdillâh b. Ahmed el-Harkî*. Beyrut: y.y., 1410.
- İbn Kudame, Ebû'l-Feraç, Abdurrahman b. Ebî Ömer Muhammed b. Ahmed. *eş-Şerhu'l-kebîr alâ metni'l-muknî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadr, 1414.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *Bidayetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid*. Kahire: y.y., 1/207.
- Kallek, Cengiz. “Mîl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2020, 30/53-54.
- Karagöz, İsmail. *Ayet ve Hadislerin Işığında Seferîlik ve Hükümleri*. Ankara: Kitap Neşriyat,

2005.

- Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâyi'u's-sanâyi fi tedrtîbi's-şerâ'î*. Beyrut: y.y., ts.
- Kurt, İsmail, Tüz Seyit Ali. *Seferîlik ve Hükümleri*. İstanbul: Ensar Yayınları, 1997.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru Kütübî'l-Mısıriyye, 1964.
- Levis Me'lûf. *el-Müncid fi'l-lügâ*. Beyrut: y.y., 1986.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Tevîlâtü ehli's-sünne*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, ts.
- Mergînânî, Burhânüddîn Ebû'l-Hasan A li b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu bidayeti'l-mübtedî*. b.y., y.y., ts.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li ta'li'l-muhtâr*. Beyrut: y.y., 1975.
- Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *el-Câmi'u's-sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn, Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîru'l-kebîr)*. Beyrut: Dâru ihyâü't-türâsiyyi, 1420.
- Râzî, Zeynüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdülkâdir. *Muhtârü's-sihah*. Beyrut: Dâru'l-Besâir, 1987.
- Sadrüddîn Ali b. Ail. *et-Tenbîh 'alâ müşkilâti'l-hidâye*. Suud: Mektebetü'r-Ruşd, 2003.
- Sana'ânî, Ebû Bekr Abdürrazzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1403.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1978.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Neylû'l-evtâr şerhu müntekâ'l-ahbâr min ehâdîsi seyyidi'l-ahyar*. Mısır: y.y., 1347.
- Şeyhzâde Dâmâd, Abdurrahman b. Muhammed. *Mecmeu'l-enhûr fî şerhi mültekâ'l-ebhûr*. b.y., y.y., ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an tefsîri âyi'l-Kurân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. *Şerh'u meânî'l-âsâr*. Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-Ilmiyye, 1979.
- Tirmizî Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1971.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1407.
- Zeyle'î, Cemâlüddîn, Abdullah b. Yusuf. *Nasbü'r-râye liehâdîsi'l-hidâye*. Mısır: y.y., 1938.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletühû*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1989.